

ALPEGÅRD

TAK 1597 Bygherrerapport om arkæologisk udgravning af et areal nord for Smørum, forud for byggemodning

Af Bo Jensen, Kroppedal Museum

I 2020 og 2021 gravede Kroppedal Museum et stort areal i Egedal Kommune, lige nord for Kong Svends Høj og det moderne boligkvarter Kongemarken. Det samlede udgravede areal er omkring 8 hektar. Udgravningen er en bygherrebetalt undersøgelse forud for byggeri: arealet skal byggemodnes, og inden det sker, er det museets opgave at sikre en tilstrækkelig dokumentation af de arkæologiske levn.

Rymarksgård ligger i et kulturarvsområde af international betydning. Området er genstand for særlig bevågenhed på grund af de mange bevarede levn, især fra bronzealder og ældre jernalder. I prøvegravningen opdagede vi et kogegrubefelt, som må tolkes som et kult- og forsamlingsområde fra yngre bronzealder. Ud over kogegrubefeltet fremkom en hel del andre levn, der ikke var overskuelige i prøvegravningen. I den egentlige udgravning afdækkede vi 86 oldtidshuse og flere længere hulvejsforløb, de første i Kroppedals ansvarsområde. Ellers er hulveje på Sjælland noget, der næsten kun kendes i skovområder, hvor de endnu er synlige i landskabet. Endelig fandt vi en rig kvindegrav fra slutningen af romersk jernalder (cirka 350-375 e.v.t) og to tokammer-ovne. I den ene af disse ovne var der rige spor af bronzestøbning, som minder meget om det materiale, Tom Giersing udgravede i 1990 på Nørrevangen, lige syd for Alpegård.

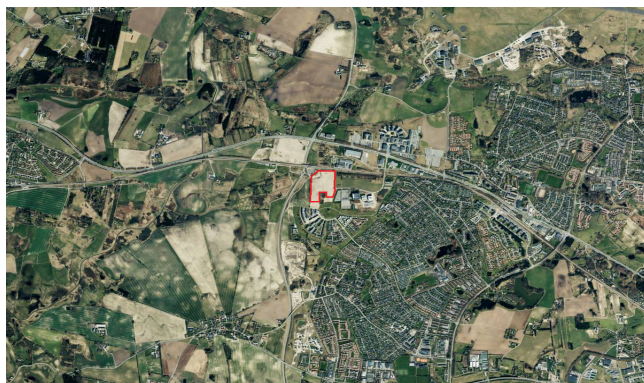
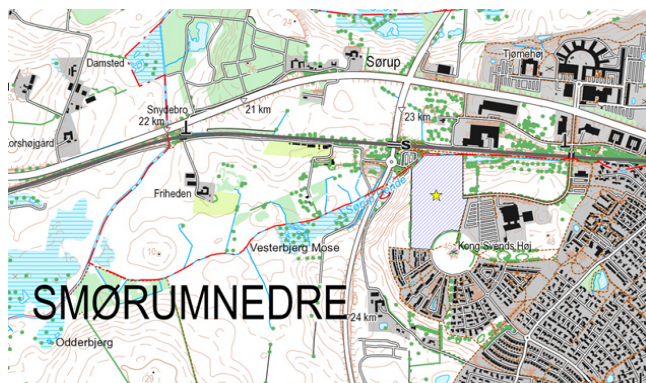
Der er gravet i Kongsvendshøjområdet før: allerede i 1990 gravede Tom Giersing lokaliteten TAK 1102 Nørrevangen, lige syd for højen, og i år 2000 undersøgte Linda Boye et areal øst for Alpegård som SØL 1037 Kong Svends Park med ni jordfæstegrave fra romersk jernalder, rester af en megalitgrav fra tidlig bondestenalder og bebyggelsestyper fra bronze- og jernalder.

Udgravningens forløb

En arkæologisk udgravning består af flere dele. I vinteren 2018 til 2019 stod Jonas Sigurdsson for prøvegravningen på Alpegård. Prøvegravningen foregår som stikprøvekontrol. Vi trækker parallelle søgegrøfter med 15 meters mellemrum, for at se om der overhovedet er arkæologi på arealet, og hvor meget der er, hvor. Prøvegravningen kan ikke afsløre alt, men den afslører, om der er behov for en egentlig udgravning, og hvor stort et budget, vi skal have for at gennemføre denne.

Den egentlige udgravning foregik i 2020 og 2021, ledet af Bo Jensen. I de egentlige udgravninger afdækker vi store, sammenhængende felter. I denne fase forsøger vi at dokumentere alt. Når den egentlige udgravning er færdig, frigiver vi arealet, og derefter kan bygherre prioritere frit, uden indblanding fra vores side.

Endeligt foregår et stort, ret usynlig efterarbejde på laboratorierne og på museet. På Alpegårdgravningen to vi store af dele af graven op som jordblokke, der blev udgravet i laboratoriet. Vi hjemtog også mere end 600 jordprøver, der blev floteret på museet for

at udtage materiale til C14. Dette materiale skal selvfølgelig videre til et andet laboratorium, for at blive dateret, ligesom knoglerne fra graven skal til Panum-instituttet til en anatomisk analyse. Vi er altså ikke færdige med undersøgelserne, når vi er færdige i felten.

Metode

Det øverste jordlag i det meste af Danmark er pløjemark. Det er også tilfældet her. På pløjemark er de øverste 25-50 cm så gennemrodede, at vi ikke kan se hvad der foregår. Ploven trækker gammelt materiale op til overfladen og begraver moderne materiale under dette, så vi har flintøkser og coladåser i ét rodsammen. Selv hvis der er daterende fund i mulden, kan vi ikke længere se, hvad de daterer. Derfor fjerner vi pløjelaget med maskine.

På Alpegård er der usædvanligt få fund fra nyere tid. Vi har lidt knapper fra 1700tallet og et par tilhuggede sten, som nok har været genbrugt til at tynde en harve, men ellers er den moderne forstyrrelse minimal.

Under pløjelaget ligger den mere uforstyrrede råjord. På Alpegård er undergrunden ekstremt varieret. Lokalt varierer geologien fra sandet ler til grus til ral med hånd- til hovedstore sten. Der er mere ral sydpå på arealet, men ellers er variationen uforudsigelig. Hele landskabet nord for Smørum er morænebakker, aflejret da isen begyndte at smelte efter sidste istid, og undergrundsvariationen kan skyldes forskellige afsmeltningshorizenter.

I den lyse råjord kan vi se spor af fortiden som mørkere pletter: hver gang man har gravet et hul ned i råjorden, er der faldet mørk muld ned i det. Derfor kan vi se de dele af husene, der er gravet ned i råjorden. Det, vi ser, er især stolpehuller, hvor husets stolper har stået. Fra bondestenalderen og helt op i starten af middelalderen var den almindelige byggetradition i Danmark huse med et skelet af jordgravede stolper, der bar taget. Fordi det er tagstolperne, der bærer taget, er vægkonstruktionerne ofte ganske overfladiske, og arkæologisk usynlige.

Det dramatiske landskab med stejle skråninger omkring Smørum betyder, at der er jorden gennem århundrederne er flydt ned ad bakken. Tre steder på Alpegårdgravningen opdagede vi tykke flydelag af homogen muld. Her har landskabet oprindeligt haft store sænkninger, der gradvist er fyldt op. Efter fundene mener vi, at næsten al denne erosion fandt sted i yngre bronzealder og ældre jernalder. Den kan være begyndt, fordi landskabsudnyttelsens ændrede sig og nye områder blev pløjet, og den fortsatte, til hullerne var helt fyldt. I disse områder med meget tykke muldlag, ser vi anlæg, der ligger i mulden, men ikke når ned i råjorden. Det, vi ser, er især stolpehuller, hvor husets stolper har stået. Fra bondestenalderen og helt op i starten af middelalderen var den almindelige byggetradition i Danmark huse med et skelet af jordgravede stolper, der bar taget. Fordi det er tagstolperne, der bærer taget, er vægkonstruktionerne ofte ganske

Jordafrømning med maskine. Arkæologen ridser alle anlæg ind.

GPS-opmåling af anlæggene.

Udgravning af et anlæg.

overfladiske, og arkæologisk usynlige.

Det dramatiske landskab med stejle skrånninger omkring Smørum betyder, at der er jorden gennem århundrederne er flydt ned ad bakken. Tre steder på Alpegårdgravningen opdagede vi tykke flydelag af homogen muld. Her har landskabet oprindeligt haft store sænkninger, der gradvist er fyldt op. Efter fundene mener vi, at næsten al denne erosion fandt sted i yngre bronzealder og ældre jernalder. Den kan være begyndt, fordi landskabsudnyttelsens ændrede sig og nye områder blev pløjet, og den fortsatte, til hullerne var helt fyldt. I disse områder med meget tykke muldlag, ser vi anlæg, der ligger i mulden, men ikke når ned i råjorden.

Når pløjejorden er fjernet, renses vi efter med skovl, så vi tydeligt kan se anlæggene. Så ridser vi dem op, markerer dem med malerpinde, og måler dem ind med GPS. Pinde og planer er helt nødvendige, for at bevare overblikket. Selv hvis anlæggene står tydeligt, skal der kun en regnbyge til at skjule dem igen. GPS-opmålingen gør det også meget nemmere, at grave en stor plads i etaper. På den måde slipper vi for at skulle køre jorden i depot.

Vi undersøger stolpehullerne ved at grave et lodret profil gennem dem. Så kan vi se, hvor dybe de er, om bunden er flad eller spids. Det hjælper os med at forstå, hvilke stolper hører sammen, og hvordan husene har været bygget.

Ud over stolpehuller ser vi mange gruber. Gruber er ganske enkelt huller i jorden. De kan være gravet med mange forskellige formål: for at tage ler, som lager, eller til at deponere affald i. Det meste ler på Alpegård er nok for kalkrigt og sandet til at man kunne lave rigtig god keramik af det, men husene krævede så meget materiale, at man næsten altid tog det helt lokalt. I et samfund uden trillebøre var det frygteligt tungt arbejde at flytte så meget ler. Vi graver gruberne på samme måde som stolpehullerne, med lodrette profiler. Hvis anlæggene er meget interessante, som tokammerovnene, laver flere profiler, i rette vinkler på hinanden.

Vi har også en grav på Alpegård. Dem graver vi på en anden måde. Her graver vi forsigtigt nedad i vandrette lag, så vi kan tegne og fotografere hvert niveau, inden vi går videre. Vi lader en balk (en lodret jordvæg) stå i midten, så vi kan se profilet. På den måde kan vi både registrere det lodrette snit og de vandrette flader i graven på én gang.

I gravene optager vi en del fund som præparater. Så skærer vi en jordblok ud, pakker den ind i plastfilm og gipsgaze, og fragter den ind til laboratoriet, så den kan blive udgravet under bedre forhold. I laboratoriet kan vi arbejde med bedre lys og i mere fornuftige arbejdstillinger, og her behøver vi ikke dække graven til, hver gang vi går fra den. I felten er vi nødt til at beskytte fundene mod udtørring, forbipasserende dyr og så videre. Laboratoriearbejdet giver bedre tid til at gøre arbejdet ordentligt, og mulighed for at konservere og stabilisere fundene, når de kommer frem.

Registrering af et profil. Snittet tegnes i målestok.

Undersøgelsens resultater

Når vi tager jord af, ridser vi alt det ind, vi mistænker, kunne være interessant. På Alpegård undersøgte vi 3800 mulige anlæg. 548 viste sig at være natur eller moderne forstyrrelser. Vi har 1348 stolpehuller, 26 vejforløb, tre flydelag, og i alt 1684 gruber. Gruberne er fordelt på 1147 mulige kogestensgruber (945 sikre kogestensgruber, 202 usikre), ni store lertagningsgruber, og 538 andre gruber. Desuden fremkom enkelte mere specielle anlæg: graven, to tokammerovne og to mulige kældre eller brønde.

Mange af stolpehullerne er tolket som del af bygninger eller hegn fra oldtiden. Vi har erkendt 86 treskibede huse, ét toskibet hus, 13 mindre bygninger og 46 mere eller mindre overbevisende hegn.

Dateringerne spænder vidt, men der er tre hovedfaser i de daterbare levn: neolitikum til tidlig bronzealder i flintinventaret og det toskibede hus (før år 1000 f.v.t., altså mere end 3000 år gammelt); yngre bronzealder i de store gruber, keramikken, ovnene og ét af husene (og rimeligvis i mange af kogestensgruberne; cirka 1100-500 f.v.t., 2500 til 3000 år gammelt), og yngre romersk til germansk jernalder i husene og graven (fra 200 e.v.t. til måske 700 e.v.t., 1300 til 1900 år gammelt). Graven er ret præcist dateret til perioden 350-375 e.v.t., så den er cirka 1650 år gammel. Hulvejene daterer sig til yngre jernalder og nyere tid. Der er et påfaldende fravær af fund fra førromersk jernalder på arealet, og bemærkelsesværdigt få genkendelige huse fra yngre bronzealder, givet det store fundmateriale fra perioden. Nogle af hulvejene er utvivlsomt fra overgangen romersk til germansk jernalder, men andre kan være meget yngre. De kunne udgøre en fase fra nyere tid.

Fundmaterialet domineres af dyrekogler, keramik og sten. Der er overraskende mange bronzefund, især fra ovnene, og en del jern fra hulvejene, men ellers ligner meget af fundmaterialet husholdningsaffald fra almindelige landbrug.

Huse

Der er udgravet 82 bygninger på Alpegård. 68 er treskibede langhuse, som kunne være beboelseshuse eller stalde, 12 er firstolpeanlæg eller mangestolpeanlæg, og to er væglinjehuse uden tydelige, tagbærende stolper. De 14 småhuse er nok økonomibygninger.

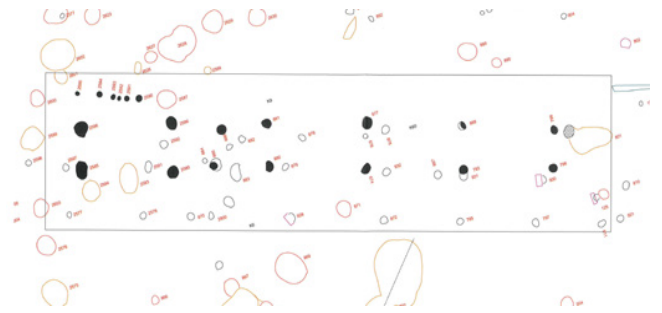
Det ældste hus toskibede hus må dateres til neolitikum eller tidlig bronzealder. Der er en ganske stor opsamling af flint fra samme område, foreslået dateret til neolitikum, men ingen fund af periodens ellers meget karakteristiske keramik. Dette er det eneste hus på pladsen, der kan være så gammelt.

Langt de fleste af de treskibede huse kan dateres til slutningen af ældre jernalder eller til yngre jernalder (yngre romersk og germansk jernalder, 200-70 e.v.t.). Kun ganske få huse på Alpegård kan med nogen rimelighed dateres tidligere. Et par huse kan måske være senere, med en mulig datering til vikingetid (her cirka 750-1000 e.v.t.). I mange tilfælde ligger flere huse oveni hinanden. I ét tilfælde er der fem huse på samme sted, så der er ganske givet flere faser i bebyggelsen. Mange af de treskibede huse er små, og det er sandsynligt, at hver gård bestod af en hovedbygning og ét eller flere småhuse.

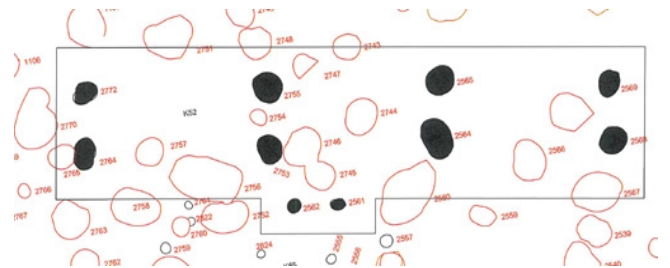
De små firstolpeanlæg og mangestolpeanlæg kan ikke dateres særligt præcist typologisk, men typen forekommer ofte på pladser fra hele jernalderen. I hvert fald firstolpeanlæggene er nok samtidige med nogle af langhusene. På andre pladser ved vi, at de runde mangestolpeanlæg kan ligge isoleret, ganske langt fra alle huse. Det betyder også, at mangestolpeanlæg kan ligge nær huse med en helt anden datering. Vi kan ikke være sikre på, at de er samtidige med de huse, de ligger nær. Vi har ét rektangulært mangestolpeanlæg med 21 stolper, arrangeret som tre rækker af syv. Det kan rimeligt dateres på typologi: på en anden af Kroppedals udgravninger har vi to sådanne huse, på en plads, hvor alt andet er romersk jernalder (TAK1812 Stavemarken). Også på Alpegård skal typen nok også dateres til romersk jernalder (1-400 e.v.t.). Vi tolker denne konstruktion som et tårn eller en hævet platform, muligvis et lagerhus med hævet gulv, måske også en udsigtspost. Den ligger sådan i landskabet, at man uden problemer ville kunne overskue hele ådalen herfra.

Et ejendommeligt træk ved Alpegård er, at der flere steder ligger et firstolpeanlæg og et langhus oveni hinanden, med nogenlunde samme orientering. Det er ikke klart, hvad det betyder. Måske var der faser i arealudnyttelsen, så man startede med et lille skur på nyryddet land, og først senere erstattede dette med et rigtigt hus på samme sted. Måske var der bønder, der ikke havde ressourcer til at bygge en stor gård, de første år.

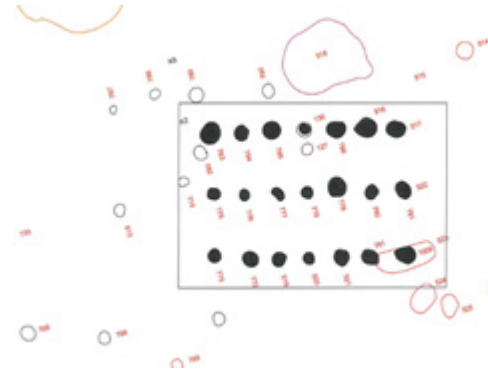
Væglinjehusene er endnu dårligt forstået, men kunne også tilhøre romersk jernalder. Der er også mange væglinjehuse i middelalder, men der er ikke de løsfund af middelalderkeramik på pladsen, vi ville forvente, hvis det var dateringen.

K8, Hus med seks par tagbærende stolper, to skillevægsstolper, og lidt væg.

K52, Hus med fire par tagbærende stolper og udtrukket dør.

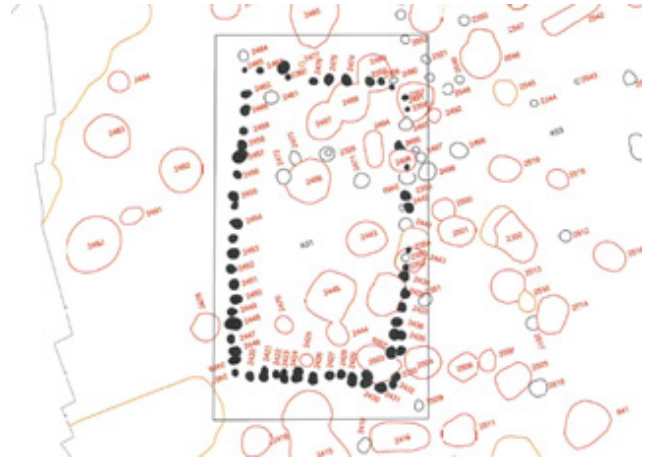
K2, "Tårn" eller mangestolpeanlæg, 21 stolper i tre rækker.

De små firstolpeanlæg og mangestolpeanlæg kan ikke dateres særligt præcist typologisk, men typen forekommer ofte på pladser fra hele jernalderen. I hvert fald firstolpeanlæggene er nok samtidige med nogle af langhusene. På andre pladser ved vi, at de runde mangestolpeanlæg kan ligge isoleret, ganske langt fra alle huse. Det betyder også, at mangestolpeanlæg kan ligge nær huse med en helt anden datering. Vi kan ikke være sikre på, at de er samtidige med de huse, de ligger nær. Vi har ét rektangulært mangestolpeanlæg med 21 stolper, arrangeret som tre rækker af syv. Det kan rimeligt dateres på typologi: på en anden af Kroppedals udgravninger har vi to sådanne huse, på en plads, hvor alt andet er romersk jernalder (TAK1812 Stavemarken). Også på Alpegård skal typen nok også dateres til romersk jernalder (1-400 e.v.t.). Vi tolker denne konstruktion som et tårn eller en hævet platform, muligvis et lagerhus med hævet gulv, måske også en udsigtspost. Den ligger sådan i landskabet, at man uden problemer ville kunne overskue hele ådalen herfra.

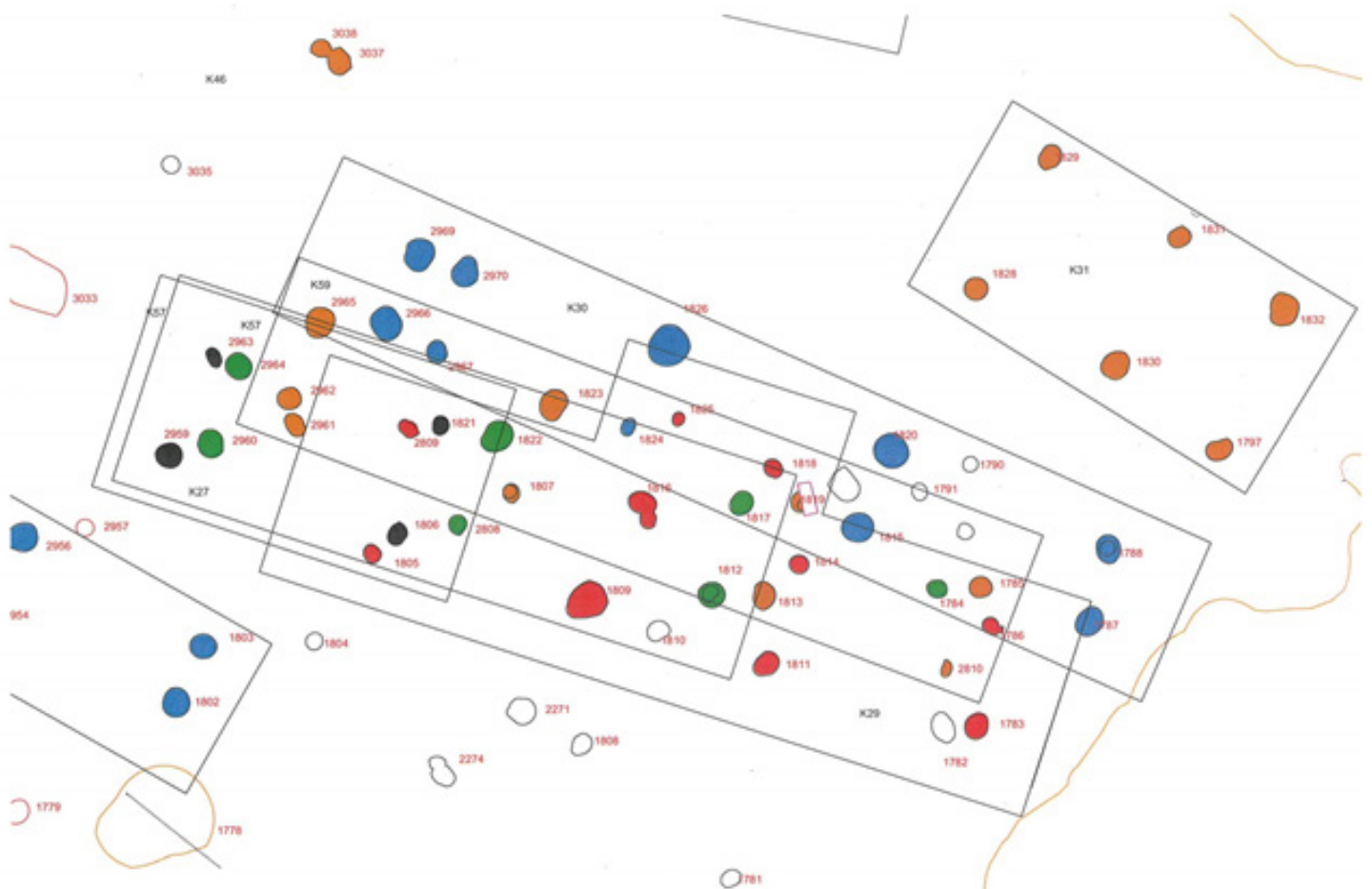
Et ejendommeligt træk ved Alpegård er, at der flere steder ligger et firstolpeanlæg og et langhus oveni hinanden, med nogenlunde samme orientering. Det er ikke klart, hvad det betyder. Måske var der faser i arealudnyttelsen, så man startede med et lille skur på nyrøddet land, og først senere erstattede dette med et rigtigt hus på samme sted. Måske var der bønder, der ikke havde ressourcer til at bygge en stor gård, de første år.

Væglinjehusene er endnu dårligt forstået, men kunne også tilhøre romersk jernalder. Der er også mange væglinjehuse i middelalder, men der er ikke de løsfund af middelalderkeramik på pladsen, vi ville forvente, hvis det var dateringen.

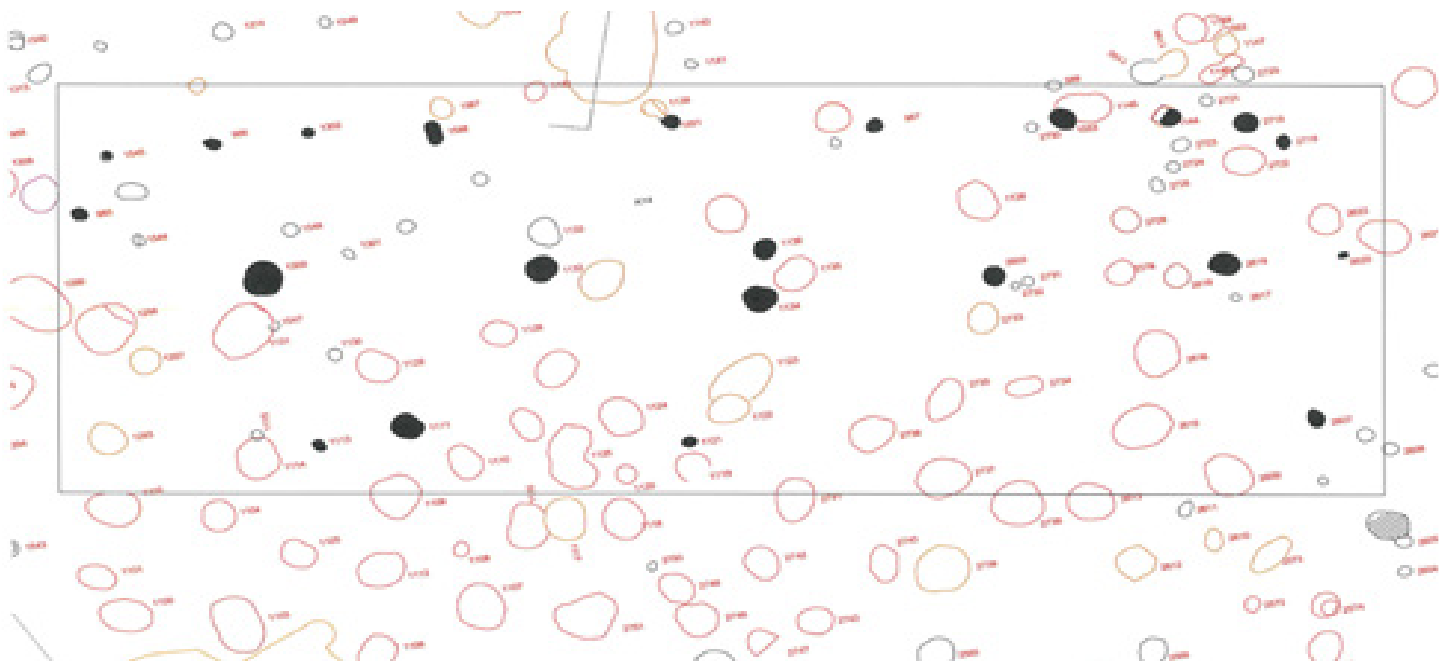
Alle husene ligger på nogenlunde fladt terræn. Så snart vi kommer ud på den nordlige skråning, forsvinder husene: de stejle skråninger var ikke optimale steder at bygge. Det er påfaldende, at der er flere erkendte huse i den nordlige udkant, hvor terrænet begynder at skråne mod nord, end inde på det centrale plateau mod syd, i felt 4. Jeg mistænker, at vi har mistet mere muld her, og at de relativt tomme områder alene skyldes, at husene ikke er bevaret.

K15, Væglinjehus, som plan, på dronefoto og stillet op med stokke

Mange huse oven i hinanden

K14, udgravningens eneste toskibede hus, muligvis bondestenalder.

Plan med foreslåede dateringer på alle de huse, der kan dateres.

Hegn

Vi har registreret 46 mulige hegn, men kun et dusin af disse blev erkendt som hegn og undersøgt i feltet. Alle andre er skrivebordstolkninger, og ikke helt så sikkert identificeret. Hegnene ligger typisk sammen med husene, og langt de fleste hegn er kun delvist bevaret. På grund af den uoverskuelige situation med flere huse oveni hinanden kan vi ikke se, hvilke hegn, der hører til hvilke huse.

Hegnene er overvældende orienteret enten på langs af husene (NNØ-SSV) eller i en ret vinkel på dette (ØSØ-VNV). Det er meget muligt, at flere hegn hører sammen og har afgrænset gårdsenheder. Vi kan meget spekulativt tolke ni-ti gårdsenheder ind i planen, men der er masser af huse, der ikke kan høre til nogle af disse enheder. Der er 68 treskibede huse, og højst ti hegnede gårdspladser, og hver gård har næppe bestået af mere end tre bygninger.

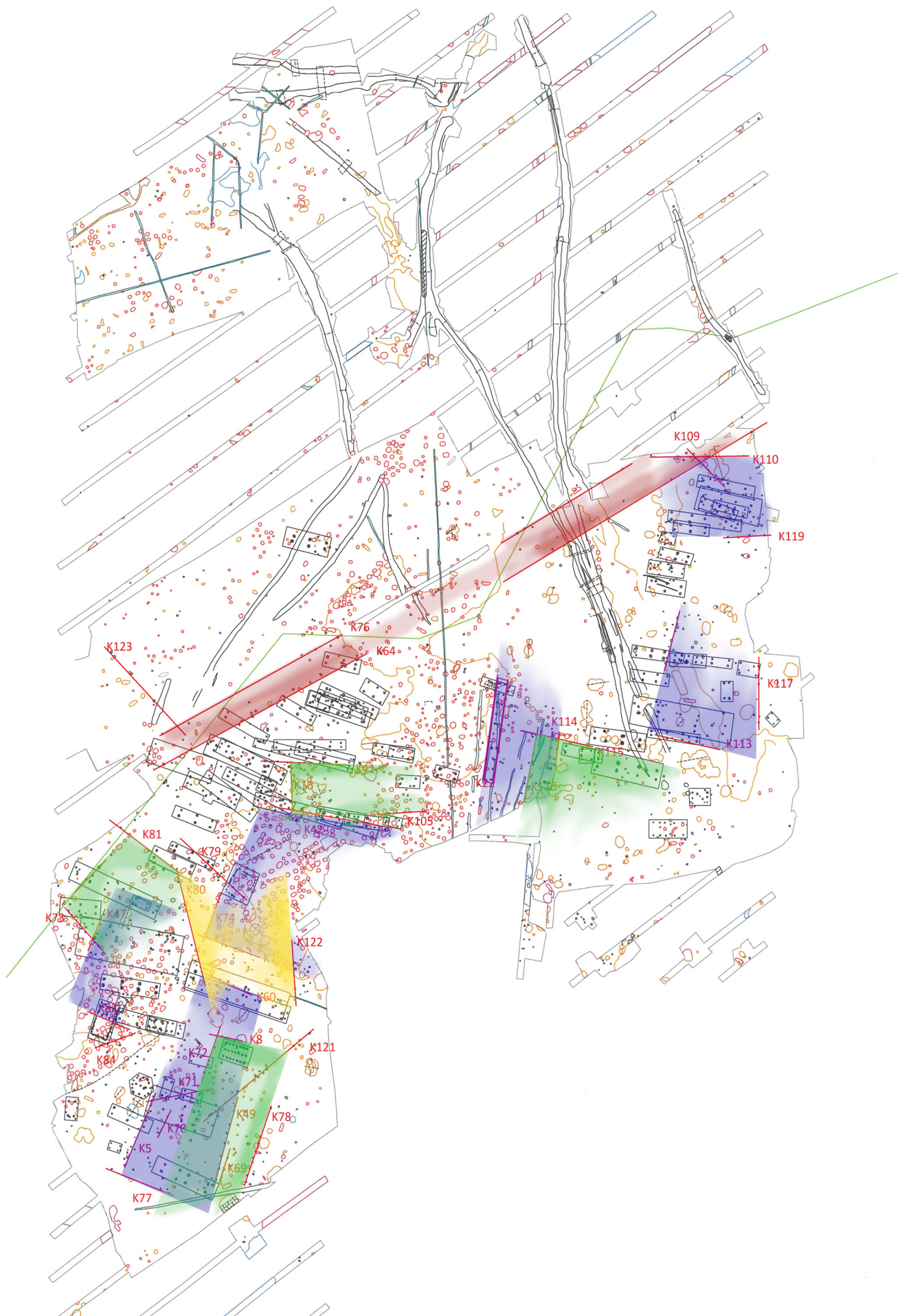
To hegn må tolkes som noget andet: I den nordlige udkant af bebyggelsen løber hegn K64, orienteret nogenlunde ØNØ-VSV, cirka 45 grader på de fleste andre hegn og på husene. Nord for dette hegn løber et parallelt hegn, K76, hvor hver stolpe placeret ret præcist 9½ meter stik nord for en stolpe i K64. Alle stolper i K64 er dobbelte, og det er en oplagt tanke, at der er to faser i hegnet. De to parallelle hegn kunne være en fægyde. Den optræder ikke på de ældste detaljerede kort over området, fra 1840'erne, så den er ældre end dette. Den kunne være så tidlig som bronzealder eller så sen som 1700tallet. Fægyden forsvinder mod øst i flydelaget, men kan genfindes i stolper længere mod øst, set i prøvegravningen. Den er 10 meter bred, målt i en ret vinkel på længdeaksen og kan med lidt god vilje følges i hele udgravningens bredde, 200 meter.

K5, hegn.

K64, dobbelthegn.

Hegnene tolket som gårdsenheder

Hulveje

Det var en overraskelse at finde hulveje på Alpegård. Alle andre registrerede hulveje på Sjælland er bevaret i skov, hvor de er synlige i skovbunden uden udgravning. Dette er altså et af de punkter, hvor Alpegårdudgravningen tilføjer vigtig, ny viden.

Hulvejene fremstår i fladen som brune bånd mod den blege, gulgrå undergrund. De kan observeres på skråningen, men på bakketoppen er de ikke bevaret. I mange af hulvejsforløbene ses småsten i sider og bund. Vores tolkning er, at stenene er vasket frem af regnen. Der er altså ikke tale om, at man bevidst har "brolagt" vejene med sten under 3 cm.

Vi undersøgte hulvejene med tværsnit. Fylden i hver vej er meget homogen, næsten stenfri, og påfaldende løs. Den klistrer ikke til spaderne, så den indeholder mere sand og mindre muld og ler, end anlægsfylden på Alpegård ellers gør. Fylden i er også lysere end anlægsfylden. Vejene synes opfyldt ved én homogen geologisk proces. En oplagt tolkning er, at materialet er føget, når bønderne pløjede. I historisk tid har vi folkeminder om, at forårsplojningen kunne støve så meget, at man ikke kunne se farven på naboens heste. Den homogene fyld viser, at vejene er opfyldt ret hurtigt, da de gik af brug. Intet tyder på, at der fx nåede at vokse græs i den opgivne, gamle vej, før den var fyldt op.

Vejenes bevarede dybde varierer markant, både vejene imellem og på forskellige dele af samme vej. Hvor vejene forsvinder, er det tydeligt, at de bliver mere og mere overfladiske mod enderne. Den største bevarede dybde ses nede i terræen, mod nord. Her er vejene også bredere, og det er en rimelig antagelse, at der faktisk har været mere trafik på disse dele af vejforløbet.

I flere snit i hulvejene ser vi ret tydelige hjulspor, men selv i én og samme vej kan disse ikke ses i alle snit. Nogle steder ses hjulspor allerede i fladen. I andre veje kunne vi ikke erkende hjulspor, selv i profilsnit. Nogle veje kunne være mere formet af kørende trafik, andre måske af kvæg. To steder ser vi ret tykke stenlag midt i vejen. Det er mit indtryk, at disse sten er påkørt materiale, altså en reparation af en vej, der var blevet for hul og mudret. Det er nok et sent træk.

Vejene kan kun dateres usikkert. Typen kendes andre steder fra neolitikum til moderne tid. På Alpegård har vi både eksempler, hvor vejen overlejrer kogestensgruberne, og omvendt. Så må nogle af vore hulveje tilhøre samme periode som kogegruberne, yngre bronzealder til ældre jernalder. Vi har C14dateret to relevante kogegruber og en prøve fra samme vej, og fået ganske enslydende resultater til cirka 400 e.v.t., lige i begyndelsen af germansk jernalder.

I en anden vej fandt vores detektorfører, Lars Nissen, en karakteristisk knap fra 1700tallet. En anden detektorfører, Tanja Mikkelsen, indsamlede på et par timer mere end tyve jerngenstande. De fleste af disse genstande kan ikke dateres, men den store mængde jern antyder en ret sen datering. Også disse veje kunne oplagt være 1700tal.

Snit gennem to hulveje

En tør hulvej i fladen.

Sten i bunden af en hulvej

Hvis vejene skal dateres til alt fra 400tallet til 1700tallet, har vi en meget lang kontinuitet i landskabet. På planen kunne det se ud som om vejene løber sammen i nordvest. Jeg mistænker, at det var her, og kun her, man let kunne krydse Sørup Rende. Renden er ikke enorm, men før den blev rettet ud og lagt i grøft, var der store vådområder omkring den. Selvom man nok kunne krydse disse til fods, om sommeren, har det ikke været muligt i en vogn, eller om vinteren når vandet stod højere. Det kunne oplagt være disse landskabsforhold, der førte til, at der igen og igen voksede hulveje frem på stedet. Tilsvarende er det nok relevant, at store dele af det nordlige Sjælland er gennemskåret af søer, der ligger i striber øst-vest. Det var meget lettere at rejse mellem stribene, øst-vest, end på tværs, nord-syd, og de steder hvor man kunne krydse nord-syd, er derfor naturlige trafikknudepunkter. Hulvejene antyder, at et af disse lå ved Alpegård.

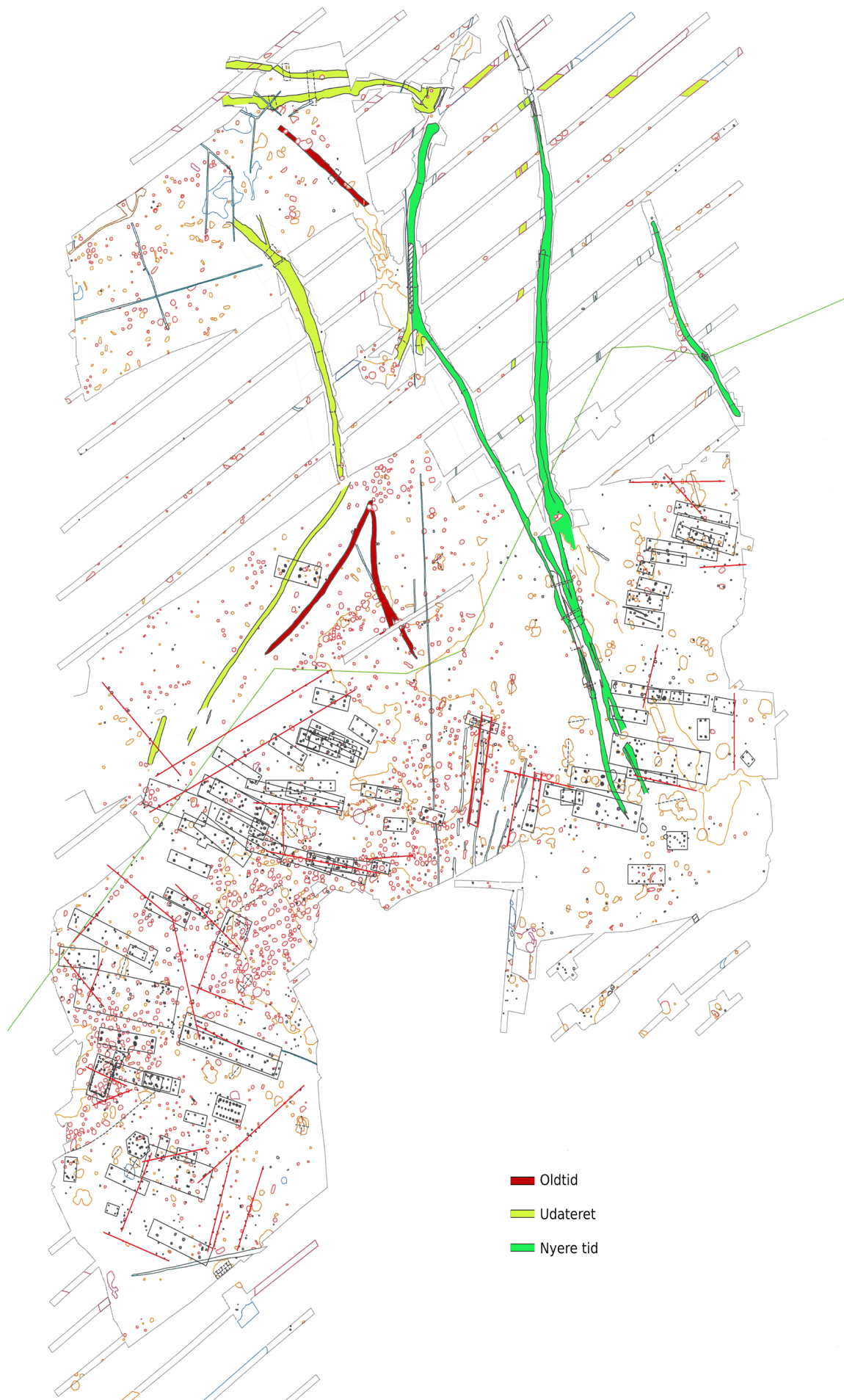
Snit gennem hulvej med sten i bunden.

Snit gennem hulvej med to hjulspor og sten i bunden.

Hulvej repareret med skærver. Dette er nok et sent træk.

Foreslået hulvejskronologi.

Gruber og kogestensgruber

Ud fra prøvegravningen vurderede vi, at der var 3.000 kogestensgruber på Alpegård. I den egentlige udgravning erkendte vi, at mange af dem måtte tolkes som andet, især stolpehuller med omlejret kogestensgrubefyld, men der er stadig mange sikre kogestensgruber på pladsen – 960 sikkert identificerede, op mod 1100 mulige. Andre gruber er sjældnere.

Kogestensgruber er gruber med ildskørnede sten og trækul, typisk i tykke, sammenhængende lag i bunden. Der er ingen tvivl om, at de har været brugt til noget med ild, og den dominerende tolkning i dansk arkæologi er, at de fleste er til madlavning. Andre steder har det været foreslået, at nogle kunne indgå i saunaer, eller være brugt til fx farvning af tekstiler. Det er meget sandsynligt, at man har udnyttet samme grundlæggende teknologi til flere formål på forskellige steder. På Alpegård udgør kogestensgruberne store, sammenhængende felter, tolket som en forsamlingsplads. De enkelte gruber kan meget vel være til madlavning, og i sammenhæng må de tolkes som en forsamlingsplads. De skal nok dateres til yngre bronzealder og ældre jernalder. Vi har lavet en detaljeret data- og prøveindsamling, med henblik på C14, så vi kan blive klogere på, hvor lang tid, koncentrationen repræsenterer.

Det er oplagt, at hvis man laver mad i 1000 ildsteder, må der være mange mennesker om at grave hullerne og mange om at spise maden bagefter – uanset om vi taler én fest med 5.000 gæster eller halvtreds forskellige fester med 100 gæster hver. Vi tror som sagt, at hulvejene indikerer et trafikknudepunkt. Dette kan have været med til at lokalisere forsamlingspladsen her.

Kogestensgruberne ligger i klynger. Der er områder, hvor de ligger meget tæt, og områder, hvor de ikke forekommer. Nogle steder ligger de på rækker, mest indlysende orienteret ØNØ-VSV. Disse rækker følger nogenlunde højdekurverne i landskabet. Andre steder ses mere tvivlsomme, men mulige, rækker nord-syd. Ingen af disse rækker peger mod Kong Svendshøj, selvom der er andre pladser, hvor rækkerne tydeligt beger mod gravhøjene.

De 538 andre gruber kan underopdeles i store og små. De store gruber ligger meget tydeligt koncentreret i udkanten af plateauet. De kan tolkes som lertagningsgruber, og kan dateres på karakteristisk bronzealderkeramik. Det er meget typisk, at vi finder disse store gruber fra yngre bronzealder i udkanten af bebyggelser fra jernalder. På Alpegård er det påfaldende, at mange af disse gruber indeholder store mængder brændt ler, og lag af blåmuslingeskal. Det brændte ler viser en udpræget koncentration i felt 4, hvor det forekommer i alle de store gruber og i mange af stolpehullerne. Vi mener, at der har eksisteret en ovn i dette felt, som kun ses i form af brændt ler og trækul.

Muslingeskallerne er lidt et mysterium: der er 12 km fra Alpegård til nærmeste saltvand, Roskilde fjord, og disse lag af ren muslingeskal ligner ikke dagligdags

Lagdeling i en grube. Det rødlige lag er brændt ler, det tynde hvide lag er blåmusling.

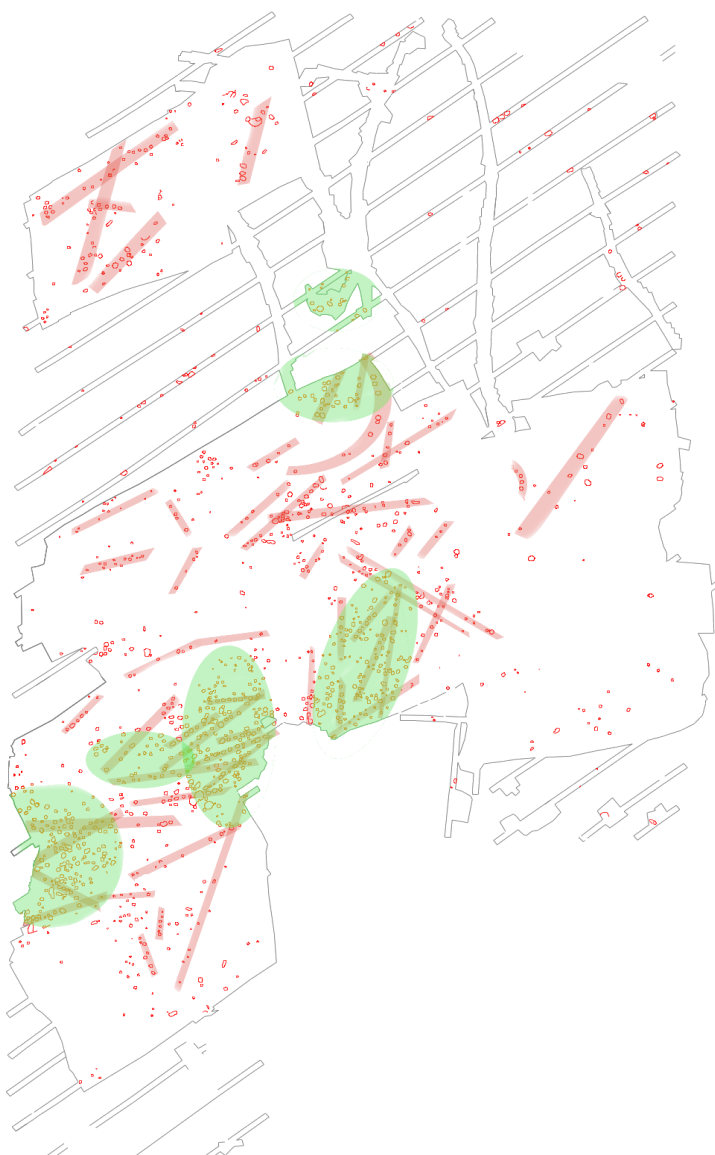
Samme grube i snit. Der er to tykke lag af brændt ler. Gruben er 180 cm dyb.

madaffald. På den anden side er blåmuslingeskaller så tynde og lette, at de ikke rigtigt kan bruges til noget. Selv hvis man brugte muslingeskal som materiale, ville det give mening, at tage tungere skaller med. Muslingeskallerne på Alpegård synes da heller ikke brugt, men blot smidt væk. Fænomenet kendes fra flere jernalderpladser ved Frederikssund, noget tættere på havet. Odense bys museer har gravet flere pladser fra tidlig jernalder med lignende lag af blåmuslingeskal, men alle de relevante pladser ligger indenfor cirka én kilometer af havet. Alpegård synes at være det eneste kendte eksempler på at man har flyttet blåmusling så langt i bronzealderen. Lige nu er den bedste tolkning, at man ved sjældne lejligheder har spist store mængder muslinger på pladsen.

De små gruber ligger spredt over hele pladsen. De er ganske varierede, og har nok tjent mange forskellige formål i forskellige perioder.

Typisk kogestensgrube.

Kogestensgruberækker (rød) og felter (grøn).

To ovne

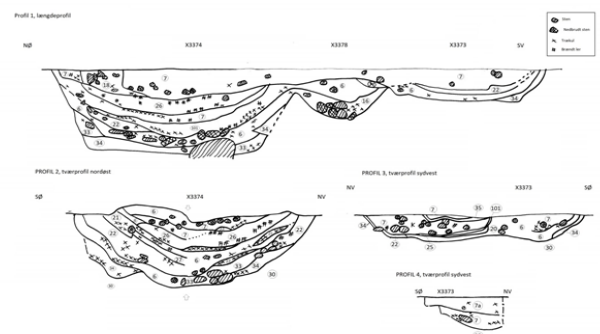
Vi har to entydigt identificerede tokammerovne. I den ene er fylden usædvanligt rig på fund fra yngre bronzealder periode V, og det er rimeligt at datere hele ovnen til denne periode. Den kan oplagt sammenlignes med tokammerovnen på Højagergård (TAK1762), dateret til periode VI. Den anden kunne oplagt datere sig næsten samtidig med første, men indeholder ikke fund, der kan dateres så præcist. To andre store gruber kan også være ovne, men kan ikke identificeres entydigt.

Tokammerovne består af to forbundne kamre. Tolkningen er, at det ene kammer fungerede som arbejds- og optændingsområde, mens det, det skulle brændes eller bages, stod i det andet. Man kan ændre lufttilførslen, så al den varme luft bliver trukket ind i det andet kammer, der så når endnu højere temperaturer. Samtidigt undgår man at udsætte sit brændingsgods for åben ild. Ovnene er alt for store til dagligdags madlavning, men kunne oplagt bruges til aktiviteter som tørring af korn og brænding af keramik. Samme ovn kan sagtens have haft flere anvendelser.

I den ene ovn fremkom en hel del fund af kobberlegering. Kun én genstand er intakt, en rygtapsegl, mens resten kan beskrives som skrot. Der er også flere fragmenter af støbeforme, indløb og af en digel i opsamlingen. En oplagt tanke er, at vi her ser en bronzestøbers arbejdsplads. Aman har ikke smeltet bronze i ovnen - den er alt for stor til bronzealderens bronzestøbning. Bronzestøberen har arbejdet ved siden af, og materialet er endt i ovnen, da den blev fyldt op. I den anden ovn fremkom en enkelt bronzegenstand, en pren eller syl. Den er ikke snævert daterende, men intet udelukker en datering til midten af yngre bronzealder.

Støbeformsfragmenterne stammer fra støbning af mindst tre forskellige genstande: et eller flere våben (sværd/dolk/spydspids), en brillefibel, og en stor, hvælvet genstand, muligvis en bæltedåse. Sammen med rygtapsejlen viser disse fund en datering af bronzestøberaktiviteterne til periode V. Metalgenstandene er oplagt indsamlet med henblik på omstøbning. Rygtapsejlen kan være et ekstraeksemplar: stenforme til rygtapsejl viser, at de ofte blev lavet flere ad gangen, så det er muligt, at man havde én til overs, som aldrig nåede at blive brugt.

Det er pudsigt, at vi finder bronzestøbning og kogstensgruber sammen: det samme ses på udgravningerne KØM 2581/2583 Nordhøj øst ved Køge, og MHO 1195 Holbæk sportsby, i Holbæk. Ved Holbæk er materialet også fundet nede i en ovn, der tolket som jernudvinding, og igen altså nok senere end bronzestøbningen.

Udgravning af en ovn (x2286). Snittegninger af den anden ovn (x3374).

En grav

X4588 er en jordfæstegrav fra yngre romersk jernalder, orienteret nord-syd. Den døde lå delvist på siden, med knæene bøjet i en nogenlunde ret vinkel, hovedet mod syd og knæene mod vest. Der var ingen spor af kiste, og knæ og tæer lå helt op imod uberørt undergrund. Graven har nok været foret med skind eller tekstil.

Der har været et gravende dyr gennem graven, så nogle elementer er flyttet.

Den døde var gravlagt med fire fibler, en bronzekæde, talrige perler, en benkam og to lerkar. Dyreknoget i gravens sydende, altså over hovedet, stammer fra et madoffer, en nakkekotelet af får. Et dyreribben ovenpå den døde er snarere bopladsaffald i opfylden.

Graven var forstyrret af et gravende dyr, der havde flyttet alle fingerknogler og noget af godset. I øvrigt er skelettet velbevaret, men noget forskubbet efter nedlæggelse: kraniet var skubbet ud af form, brystbenet presset ned ved siden af rygraden. En lille, rund kalksten i hofteregionen kan muligvis være en blæresten, og er vel så en oplagt kandidat til dødsårsagen.

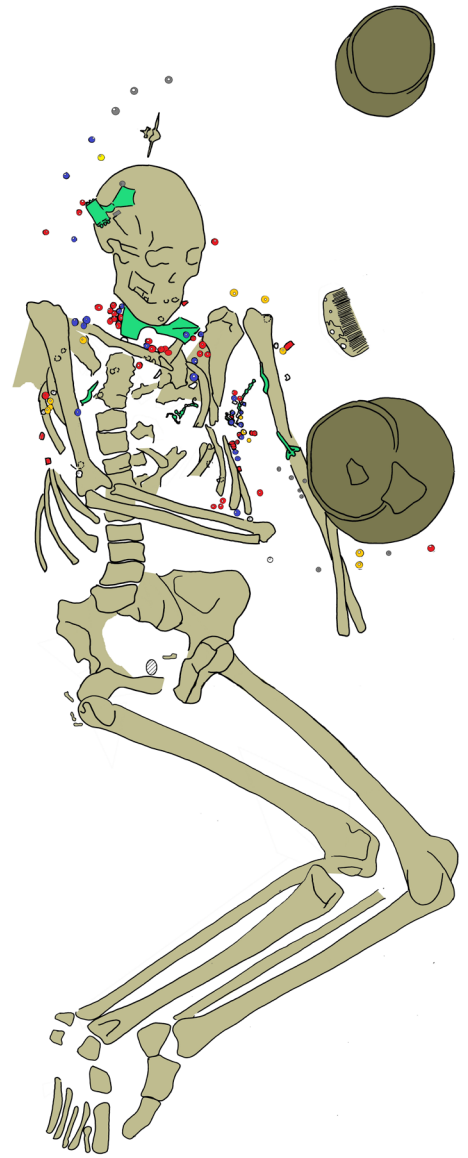
Den døde lå mere eller mindre på sin venstre side, med hoften drejet, men skuldrene næsten fladt. Kammen lå foran brystet, med tænderne udad (mod vest), og de to lerkar stod nord og syd for denne, det mindste mod nord, det største mod syd. Den døde var iført en dragt med fire fibler (dragtnåle eller brocher), der var flyttet noget i graven. To store blikfibler har nok oprindeligt siddet højt og yderligt på skuldrene. Den højre (øst), lå højt i graven, og var væltet, så den nu lå med bagsiden opad. To små fibler lå lavere og tættere på kroppens midterakse, så de har siddet indenfor skuldrene. Den lille, spinkle bronzekæde hang nok fra disse. En fibelnål, sandsynligvis fra den ene blikfibel, lå ovenpå venstre (vestlige) overarm. Den er nok flyttet af det gravende dyr. Perlerne lå meget spredt, uden indlysende forløb. Hvis de sad på snor ved begravelsen, er denne knækket tidligt. Der var perler også bag halsen, så i denne grav hang perlerne ikke kun fra skulder til skulder.

Graven er en rig kvindegav fra slutningen af yngre romersk jernalder (350-375 e.v.t.). Det er en periode, der er præget af meget store statusforskelle i gravgodset, og derfor kan vi placere graven ret præcist i samfundet: den dodes familie har været de rigeste og vigtigste personer i måske 10 kms afstand – ikke jernalderens kongelige, men en familie på "borgmesterniveau", hvis man vil. Vi regner med, at jorden typisk gik i arv fra far til søn, så denne kvinde er sandsynligvis giftet ind i lokalområdet, hentet som brud hos en ligestillet familie et andet sted. Vi ved, at man godt kunne springe adskillige naboer over på vejen, så hun kan være født i Skåne eller i den anden ende af Sjælland. Hendes rolle har nok været at koordinere en stor husholdning på en storgård, hvor der ud over hendes nære familie var en flok piger og karle.

Da vi udgravede graven, lå den isoleret. Der er ikke bevaret andre grave rundt om den. Det ville vi egentlig forvente, men de kan være forsvundet sporløst: graven ligger meget højt i terræen, så mulden er meget tynd, og vi har mistet toppen af landskabet lige her. Det betyder også, at vi ikke ville kunne se spor af en eventuel gravhøj. Alt det er selvfølgelig spekulation: vi kan ikke bevise noget, vi ikke kan se.

Fundmaterialet

Mange af fundene fra Alpegård er typiske fund fra danske udgravninger: flintafslag og sideskår af lerkar. Nogle få, særlige fund fortjener en yderligere omtale: Vi har et enkelt fund fra den sene jægerstenalder, en håndtagsblok, hvor man har slået flintafslag til pile-spids. Den er mindst 6.000 år gammel, og udgravningens ældste fund. De andre flintredskaber er 28 skrabere, tre skivebor, en fladehugget segl, to flækkesegl, en mulig ildsten og en tværpil i flint. Skivebor kan ikke dateres særligt præcist typologisk, men på Alpegård er en datering til yngre bronzealder oplagt. Flækkesegl er ret karakteristiske for bronzealder, fladehuggede segl typiske for neolitikum og ældre bronzealder. Ildsten kan sjældent dateres med nogen præcision, men denne er fladehugget, så en bred datering til bondestenalder eller bronzealder er mulig. Tværpilen er vel nok tidlig bondestenalder, og kan være udgravningens næstældste fund. Den blev fundet sammen med bronzealderkeramik, så den er flyttet, længe efter den var i brug. Endeligt har vi et stykke dekoreret flint, der, så vidt jeg ved endnu er uden paralleller: det er et naturligt stykke med sildebensmønster skåret i kalkcortexten. Efter konteksten må stykket være yngre bronzealder, hvor dette motiv også optræder på keramik, også på Alpegård. Vi har et fund af sleben flint, en lille stump af en sleben stenøkse eller en mejsel. Ét fund er overraskende lidt: på alle de pladser, hvor der aktivitet i bondestenalder, er det et ret almindeligt fund.

Vi har flere overraskende oldsager af bjergart, altså sten, der ikke er flint: to fragmenter af to forskellige bjergartsøkser, en hvæssesten, og en overdel til en drejekværn. Den ene bjergartsøkse er en typisk tyndnakket økse fra bondestenalder, knækket, og genanvendt som kogestensgrubesten. Den er tydeligt sekundært ildpåvirket, farvet rød af den stærke varme. Den anden er en skafthulsøkse (stridsøkse), en type, der optræder i senneolitikum og op i bronzealder. Også den lå i sekundært leje, som bygningsoffer i et tagstolpehul. Den kan vel stamme fra bronzealderfasen på pladsen. Hvæssestenen er vanskelig at datere, men måske mest oplagt yngre jernalder. Drejekværnen er romersk jernalder eller senere, og fremkom i et tagstolpehul. På grund af den måde, den lå på, kan den ikke være nedlagt mens stolpehullet var i brug. Den må være endt i hullet, da huset blev revet ned. Endelig har vi tre tilhuggede bygningssten fra nyere tid. De dukkede op forskellige steder langt ude på marken, hvor de tydeligt ikke har været del af bygninger. De er sandsynligvis brugt til at tynge en harve ned, og tabt under markarbejde i nyere tid. De er nok hentet oppe på gårdtomten.

Vi har mange dyreknogeter, men de fleste er madaffald. De er en vigtig kilde til fortidens kost, men ikke interessante i sig selv. Til gengæld har vi to bennåle, fundet sammen med keramik fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Der er som sagt en benkam i graven.

Bennål, yngre bronzealder.

Bronze: rygtapsegl og skrot fra ovnen.

Ragekniv af bronze.

Vi har indsamlet tusindvis af sideskår, tre hele kar (to fra graven, og et miniaturekar fra en grube) og et digelfragment. Et andet miniaturekar er observeret i et profilsnit, men kunne ikke reddes. I ét tilfælde har vi tilsyneladende langt de fleste skår af et kuglekar i et stolpehul. Både miniaturekar og kuglekar er nok nedsat som bebyggelsesofre, da husene blev bygget.

78 stykker er støbeformsfragmenter. Alle er fundet i samme ovn. Som allerede nævnt, er der forme til mindst tre genstande i materialet. På nabopladsen Nørrevangen (TAK 1102) udgravede Tom Giersing også støbeformsfragmenter, men de er sandsynligvis cirka 200 år ældre. Det er derfor næppe samme håndværker, der har arbejdet bege steder.

Det er meget sjældent, vi finder metal fra oldtiden, men på Alpegård er der overraskende meget. I graven fremkom fire fibler og en knækket kæde med halvmåneformede hænger, der har siddet mellem fiblerne. Smykkeopsætningen i graven skal utvivlsomt dateres til sen yngre romersk jernalder. Ud over fiblerne omfatter den talrige perler i glas og rav - i alt 262 perler.

Ud over gravudstyret har vi indsamlet 15 fund af kobberlegering. To af disse er knapper fra nyere tid, og kun interessante, fordi de daterer en hulvej. Seks fund stammer fra ovnen. Her fandt vi en intakt rygtapsegl og fem stykker skrot. Rygtapseglen kan være et restprodukt, fordi man har produceret disse redskaber i sæt af to eller tre for at undgå for stort spild af metal til indløbet. De andre fund er rimeligvis skrot indsamlet til genbrug. Alle de andre fund er enkeltfund fra anlæg: i den anden ovn kom en syl eller pren i bronze, tilsyneladende et tabt redskab; en lille ragekniv i bronze, fra yngre bronzealder, fremkom i en meget stor kogestensgrube. I et tagstolpehul i et jernalderhus kom en tenkrog. Den kan være et bygningsoffer, men lige så oplagt et tilfældigt tab fra husets brug. Det er samme hus, hvor der kom en skafthulsøkse, og denne er mere entydig som bygningsoffer. I en af de store gruber kom en lille, tynd ring i kobberlegering. Typen er ikke umiddelbart genkendelig, men konteksten er dateret til yngre bronzealder. I en anden materialetagningsgrube kom en fibel eller snarere en stangknap. Her var også trækul, så det er muligt, at man har ødelagt en brandgrav fra yngre bronzealder, da man gravede gruben. I en jernaldergrube fremkom et ubestemmeligt stykke blik, måske et rasleblik, nok dateret til jernalder.

Der er overraskende meget forhistorisk metal på Alpegård. Det tyder på en højstatusbebyggelse, også selvom det eneste bronzealderhus, vi fandt, ikke er specielt imponerende. Også bronzestøbningen tyder på højstatusbebyggelse. Både den lille bronzekniv og ildstenen har paralleller i den rige Hvidegårdsgrav, og skal vel ses som statussymboler i yngre bronzealder.

Støbeform fra ovnen, tolket som form til en brillefibel.

Sammenfatning på resultaterne

I forhold til Kongesvendshøjområdet i øvrigt er Alpegård først og fremmest bemærkelsesværdig for koge grubefeltet, og for de mange fund fra yngre bronzealder og germansk jernalder. Sammen med de tidligere udgravninger rundt om Kong Svends høj er denne udgravning med til at give et billede af hele oldtiden i området.

På et nationalt plan er det meget store koge grubefelt usædvanligt. Odense Bys museer har gravet et, der var endnu større, men almindelige er de ikke. Også de todelte lerforme til bronzestøbning er et usædvanligt fund, og med fundene ved Ganløse (Ganløse Mosevej og Hesselbjerggård) og på Nørrevangen lige syd for Alpegård, begynder vi at se et område med påfaldende meget støbeaktivitet i bronzealder. De mange huse fra germansk jernalder er ikke bemærkelsesværdige i et nationalt perspektiv, men dog et sjældent fund lokalt. Omvendt er kvindegraven måske mere bemærkelsesværdig nationalt end lokalt: hele det område Alpegård ligger i, er præget af meget rige grave i yngre romersk jernalder, og den koncentration er bemærkelsesværdig på nationalt plan.

De tre gravninger Alpegård, Nørrevangen og Kong Svends park afslører tilsammen en nærmest uafbrudt bebyggelse fra yngre bronzealder til vikingetid. Det er ganske usædvanligt, og det indikerer hvor rige og velbevarede levnene er i lokalområdet.

Stenøkse (bjergartsøkse), nedlagt som husoffer i et hus fra yngre jernalder.

Drejekværn, romersk jernalder.

Bæreknap eller stangknap, yngre bronzealder.

År f./e. Kristus

Resultater fra udgravning

2000

Historisk tid

- o Nyeste hulveje

1000

Vikingetid

- o Langt de fleste af husene

Jernalder
500 f. Kr.-850 e. Kr.

- o Graven

- o Ældte hulveje

0

- o Kogestensgruber

Bronzealder
1800-500 f. Kr.

- o Ovn, bronzestøbning, mindst tre huse, talrige store gruber med keramik

1000

2000

Bondestenalder
4000-1800 f. Kr.

- o Toskibet hus, fladehugget segl

3000

4000

- o Håndtagsblok